

УДК 811.161.3'362:811.111

Соловей Алексей Анатольевич

аспирант кафедры белорусского языка
и литературы

Минский государственный
лингвистический университет
г. Минск, Беларусь

Alexey Solovey

PhD Student of the Chair of the Belarusian
Language and Literature

Minsk State Linguistic University
Minsk, Belarus
alexey-solovey@mail.ru

РЭАЛІЗАЦЫЯ КАТЭГОРЫІ ВЕРАГОДНАСЦІ Ў БЕЛАРУСКІХ І АНГЛІЙСКІХ СКЛАДАНЫХ СКАЗАХ

REALIZATION OF THE CATEGORY OF CREDIBILITY IN BELARUSIAN AND ENGLISH COMPOUND AND COMPLEX SENTENCES

У артыкуле прааналізаваны верагоднасны патэнцыял складаных сказаў, устаноўлена ўзаемасувязь паміж верагоднасцю ўсяго сказа і яго састаўных частак, апісаны камбінацыі тыпаў верагоднасці і іх рэкурэнтнасць у беларускіх і англійскіх публіцыстычных рэцэнзіях.

The article deals with the problem of credibility in a composite sentence. The most common combination of types of credibility – *knowledge* + *knowledge* – is manifested in the majority of sentences under analysis due to the speaker's intention to reflect the true state affairs in Belarusian and English newspaper reviews on fiction books.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: верагоднасць; мадальнасць; веданне; вера; меркаванне; складаны сказ.

K e y w o r d s: credibility; modality; knowledge; belief; opinion; composite sentence.

Катэгорыя мадальнасці – абавязковая прыкмета любога сказа. *Верагоднасць* разглядаецца як мадальная катэгорыя, уласцівая кожнаму сказу, у тым ліку і складанаму. Да структурных прыкмет складанага сказа адносяць наяўнасць мадальных планаў, суадносіны паміж якімі ствараюць агульны мадальны план сказа. Гэты мадальны план з’яўляецца канвергентным, калі часткі маюць аднолькавую мадальнасць, і дывергентным, калі яны характарызуюцца рознай мадальнасцю [1, с. 17]. Паняцці *агульны мадальны план сказа*, *канвергентны/дывергентны мадальны план* можна прымяніць да мадальнай катэгорыі верагоднасці і мадыфікаваць іх наступным чынам: у частках складаных сказаў можа быць рэпрэзентаваны як адзін, так і некалькі тыпаў верагоднасці, што дае падставы дыферэнцаваць монатыпныя і політыпныя складаныя сказы. Монатыпныя сказы маніфестуюць адзін тып верагоднасці – веданне, вера ці меркаванне. Політыпныя сказы рэпрэзентуюць як мінімум два тыпы верагоднасці. Верагоднасць складаецца з паняццяў *ісцінасці* і *імавернасці* [2]. Неабходна адзначыць, што агульная верагоднасць складанага сказа залежыць ад верагоднасці яго састаўных частак: $_{ар}B = [тып\ верагоднасці] + [тып\ верагоднасці]$. Складаны сказ з’яўляецца ісцінасным, калі кожная яго частка рэпрэзентуе верагоднасць, заснаваную на веданні: $_{ар}B = 100\%$ – ісцінасны сказ = [веданне] + [веданне]. Складаны сказ лічыцца імавернасным пры наяўнасці ў яго складзе частак з рознымі тыпамі верагоднасці, так як агульная верагоднасць сказа у такім выпадку зніжаецца: $_{ар}B < 100\%$ – імавернасны сказ = [веданне] + [вера]; [веданне] + [меркаванне]; [вера] + [веданне]; [меркаванне] + [веданне]; [вера] + [вера]; [меркаванне] + [веданне] + [вера]; [вера] + [меркаванне]; [меркаванне] + [меркаванне].

Мэта даследавання – раскрыць спецыфіку ўвасаблення верагоднасці ў беларускіх і англійскіх складаных сказах і ўстанавіць найбольш рэкурэнтныя камбінацыі тыпаў верагоднасці ў складаных сказах на дзвюх мовах.

Матэрыялам для даследавання паслужылі 50 беларускіх і англійскіх публіцыстычных рэцэнзій (па 25 на кожнай мове) на мастацкія кнігі, адабраныя з электронных версій часопісаў («Дзеяслоў», «Літаратура і мастацтва», «Бярозка», «The Guardian», «The Independent», «The Standard»). З тэкстаў публіцыстычных рэцэнзій былі адабраны складаныя сказы агульнай колькасцю – 952 (607 беларускіх і 345 англійскіх).

Верагоднасць, заснаваная на веданні, увасабляецца ў 98% беларускіх і 96% англійскіх складаных сказаў, аднак ісцінаснымі з’яўляюцца 79% і 75% адпаведна, астатнія – 21% і 25% – імавернасныя. Узнікае правамернае пытанне, з чым звязана колькасная неадпаведнасць паміж складанымі сказамі з верагоднасцю, заснаванай на веданні, і ісцінаснымі сказамі. Гэта тлумачыцца тым, што верагоднасць, заснаваная на веданні, рэалізуецца не толькі ў ісцінасных сказах, але і ў імавернасных для абгрунтавання веры і меркавання.

Верагоднасць, заснаваная на веданні, увасабляецца ў большасці беларускіх і англійскіх монатыпных складаных сказаў (98 % і 96 % адпаведна): *На прыкладзе такіх сітуацый, як са спадарыняй грэчкай, у невялічкіх замалёўках з рэстарачыі разглядаюцца рамантычныя стасункі, адносіны ў сям’і, падыход да працы і гэтак далей, далей, далей: тут можна быць шмат сацыяльных інтэрпрэтацый, зачэпкі для таго, каб чытаць па-рознаму, у залежнасці ад сацыяльнага досведу, Ганеева пакінула (С. Курганова). At first our attention is on Marsha – echoes of Kaspar Hauser and Frankenstein’s monster in the confusing tale of his early years – but it’s actually the journalist himself whom I became more and more intrigued by (L. Scholes) ‘Спачатку наша ўвага звернута на Маршу – адгалоскі Каспара Хаўзера і монстра Франкенштэйна ў забытанай гісторыі яго ранніх гадоў – але на самой справе мяне заінтрыгаваў сам журналіст’.* Верагоднасць, заснаваная на меркаванні, рэалізуецца ў 8 беларускіх і англійскіх монатыпных складаных сказах: *Часам падаецца, што ён перанасычаны ненарматыўнай лексікай (Т. Будовіч-Барадуля). I suppose that we have to find the good in everything (Ch. Silva) ‘Я мяркую, што мы павінны шукаць добрае ва ўсім’.* Маркёры верагоднасці *I suppose* і *падаецца* у галоўнай частцы складаназалежнага сказа эксплікуюць меркаванне, якое знаходзіцца ў даданай дапаўняльнай частцы. З гэтага вынікае, што верагоднасць усяго складаназалежнага сказа зададанай дапаўняльнай залежыць ад тыпу верагоднасці яго галоўнай часткі. Верагоднасць, заснаваная на веры, маніфестуецца ў 3 монатыпных сказах як у беларускай, так і ў англійскай мове: *Застаецца спадзявацца, што яго багацця хопіць яшчэ не на адзін зборнік (Ж. Капуста). One day we’ll all be dead and none of this will matter (Ch. Silva) ‘Аднойчы мы ўсе будзем мёртвыя, і нішто не будзе мець значэння’.*

Невялікая колькасць монатыпных сказаў з верай ці меркаваннем і пераважная большасць монатыпных сказаў з веданнем у дзвюх мовах тлумачыцца неабходнасцю абгрунтавання меркавання ці веры у адрозненне ад ведання, якое носіць фактуальны характар і не патрабуе абавязковага аргументавання іншымі тыпамі верагоднасці.

Як было адзначана, у політыпных сказах рэалізуюцца некалькі тыпаў верагоднасці, якія камбінуюцца рознымі спосабамі. Разгледзім камбінацыі тыпаў верагоднасці у складаных сказах у парадку зніжэння іх агульнай верагоднасці:

а) [веданне] + [вера]. 9 % беларускіх політыпных складаных сказаў і 24 % англійскіх змяшчаюць дадзеную камбінацыю. *І гэта яшчэ раз даказвае выбітнасць кнігі, якая несумненна будзе патрэбнай многім (Н. Кучмель). The author’s stories of life growing up in Canada – “a land of ice and casual racism” – and dealing with internet bullies in a digital age are ones any millennial will be able to relate to in the 21st century (Ch. Silva) ‘Апавяданні аўтара пра жыццё, які вырастае ў Канадзе – «краіне лёду і выпадковага расізму» – і барацьбе з інтэрнэт-*

хуліганамі ў лічбавую эпоху – гэта тыя, да якіх любое пакаленне будзе ставіцца ў 21 стагоддзі’. У галоўнай частцы змяшчаецца веданне, на якім грунтуецца вера ў даданай частцы, якая рэпрэзентуецца маркёрамі *несумненна* і формай будучага часу *будзе*. Агульная верагоднасць сказа павышаецца памяшчэннем аргументавання веры ў галоўную частку.

б) [веданне] + [меркаванне]. Камбінацыя [веданне] + [меркаванне] рэалізуецца ў 30 % беларускіх і 20 % англійскіх політычных сказаў. *Мы бачым розныя абліччы, што, хутчэй за ўсё, адлюстроўваюць нават не розныя этапы творчага сталення, але розныя думкі і сумневы аўтара кнігі* (Ж. Капуста). Маркёр меркавання *хутчэй за ўсё* ў даданай азначальнай частцы складаназалежнага сказа маніфестуе няўпэўненасць у характарыстыцы аб’екта галоўнай часткі. *Аўтар какетліва называе кнігу «гарадскім рамансам», але гэта хутчэй гарадская містэрыя* (В. Дзяткова). Маркёр меркавання *хутчэй* з семантыкай няўпэўненасці, сумнення выкарыстоўваецца ў раўнапраўнай частцы складаназлучанага сказа з супраціўным злучнікам *але* для рэпрэзентацыі ветлівай нязгоды рэцэнзента з пунктам гледжання аўтара кнігі, эксплікаваным ў першай частцы складанага сказа. *But one of his central theses that Dylan is the descendant of the epic poets of Greece and Rome and “the supreme artist of the English language of my time” is made with grace and fluency, perhaps best reflected in a lovely dissection of the 1964 song “Chimes of Freedom”* (A. Lees) ‘Але адзін з яго цэнтральных тэзісаў, што Дылан з’яўляецца нашчадкамі эпічных паэтаў Грэцыі і Рыма і «найвялікшым мастаком англійскай мовы майго часу», зроблены з вытанчанасцю і бегласцю, магчыма, лепш за ўсё адлюстраваным ў выдатным аналізе песні 1964 года *Куранты свабоды*’. Галоўная частка складаназалежнага сказа з даданай азначальнай ускладнена дзеепрыметнікавым зваротам, у якім змяшчаецца маркёр меркавання *perhaps* з семантыкай няўпэўненасці для змягчэння ацэначнай характарыстыкі.

в) [вера] + [веданне]. У 9 % беларускіх і 10 % англійскіх складаных сказаў увасабляюцца прапанаваныя тыпы верагоднасці. *Вядома, мова – жывы арганізм, яна развіваецца і змяняецца разам з грамадствам* (Ж. Капуста). *Вось addаным мінчанам і прыхільнікам рознага роду гарадскіх легенд і таямніц твор Інэсы Кур’ян спадабаецца: калі чытаць павольна, смакуючы кожны вобраз і адзначаючы чарговую адсылку да гісторыі і побыту горада, можна атрымаць вялікае задавальненне* (В. Дзяткова). *It’s certainly the right time to be worrying about such issues since, on this occasion, Erdrich’s fictional world is that of a near future marked by “biological chaos”* (L. Scoles) ‘Безумоўна, цяпер самы час турбавацца аб такіх праблемах, паколькі ў гэтым выпадку выдуманым свет Эрдрыха – гэта свет недалёкай будучыні, адзначанай «біялагічным хаосам»’. Маркёры веры выкарыстоўваюцца ў першых частках беларускіх бяззлучнікавых сказаў і ў галоўнай частцы складаназалежнага сказа з даданай акалічнаснай прычыны для маніфестацыі пункту гледжання адрасанта, заснаванага на яго ўпэўненасці; у другіх частках беларускіх бяззлучнікавых сказаў і ў даданай

акалічнаснай частцы англійскага складаназалежнага сказа ўвасабляецца веданне для абгрунтавання веры, рэпрэзентаванай ў першай/галоўнай частцы, што павышае агульную верагоднасць усяго сказа.

г) [меркаванне] + [веданне]. Дадзеная камбінацыя рэалізуецца ў 52 % беларускіх і 40 % англійскіх складаных сказаў: **Мяркую, што аўтар мае пэўны аўтарытэт у літаратуры, у яго ўжо ёсць значныя працы** (Т. Будовіч-Барадуля). Прапанаваны сказ з рознымі відамі сувязі (падпарадкавальнай і бяззлучнікавай) складаецца з трох частак. Маркёр меркавання *мяркую* знаходзіцца ў першай частцы, само меркаванне адрасанта выражана ў другой частцы, трэцяя частка эксплікуе веданне, якое з'яўляецца аб'ектыўнай падставай для меркавання ў папярэдніх частках, што павышае верагоднасць усяго сказа. **Бадай, самыя важныя радкі ў кнізе тыя, якімі заканчваецца раздзел «Высна Літаратура», дзе бачым спробу асэнсавання пісьменніцкага таленту, паклікання альбо, прынамсі, жадання «калі не грунтоўна ўхапіць Бога за бараду, дык хаця б выдзерці з яе шматок шчэці ў якасці доказу ўласнае самасці»** (Ж. Капуста). У дадзеным складаным сказе з некалькімі даданымі часткамі маркёр меркавання *бадай* у галоўнай частцы змягчае ацэнчнае суджэнне, астатнія часткі імпліцытна рэпрэзентуюць веданне, якое надае папярэдняму меркаванню аб'ектыўнасць і павышае агульную верагоднасць сказа. *Although it might seem like Future Home of the Living God is its own unexpected mutation in Erdrich's oeuvre, the novel's underlying themes – those of adoption, parentage and lineage – have also been central to some of her other works, particularly the two novels that preceded this one, the 2012 National Book Award-winning* (L. Scoles) 'Хоць можа здацца, што «Будучы дом Жывога Бога» – гэта ўласная нечаканая мутацыя ў творчасці Эррых, асноўныя тэмы рамана – усынаўленне, лінія сваяцтва і паходжанне – таксама былі цэнтральнымі ў некаторых іншых яе работах, асабліва ў двух раманах, якія папярэднічалі гэтаму і былі ўзнагароджаны Нацыянальнай Кніжнай Прэміяй 2012 года'. У першых двух частках увасабляецца меркаванне, у астатніх двух – веданне. Адрасант выкарыстоўвае дадзеную камбінацыю для аргументавання ўласнага дапушчэння, якое носіць факультатыўны характар і можа быць не прынята адрасатам.

д) [меркаванне] + [веданне] + [вера].

Perhaps that's not so surprising as the author has been the interviews editor for The Believer magazine for many years as well as the executive producer of the radio shows – clearly he is an expert in the spoken word and oral storytelling (L. Scoles) 'Магчыма, гэта не дзіўна, паколькі аўтар ужо шмат гадоў з'яўляецца рэдактарам інтэрв'ю для часопіса *The Believer*, а таксама выканаўчым прадзюсарам радыёпастановак – відавочна, ён з'яўляецца экспертам у вусным маўленні і вусным расповедзе гісторый'. Дадзены складаны сказ змяшчае тры часткі, у кожнай з якіх эксплікуюцца розныя тыпы верагоднасці. Цэнтральная частка рэпрэзентуе веданне, якое ўзмацняе меркаванне ў першай частцы і дае падставы для вывада, заснаванага на веры, у трэцяй частцы. Маркёр меркавання *perhaps*

зніжае катэгарычнасць ацэначнай характарыстыкі, якая вынікае з даданай часткі прычыны. Маркёр веры *clearly* маніфестуе моцную ўпэўненасць адрасанта ў праўдзівасці ўласнага вываду і імкненне навязаць адрасату прапанаваны пункт гледжання, які абгрунтоўваецца даданай часткай прычыны з верагоднасцю, заснаванай на веданні.

е) [вера] + [меркаванне].

It's a structure many, no doubt, wouldn't be able to pull off, but O'Farrell's existence has seemingly been as crammed full with illness, accident and spine-tingling close calls as a character (L. Scoles) 'Гэта структура, якую многія, без сумневу, не змаглі б ажыццявіць, але жыццё О'Фарэла, відаць, было настолькі ж перапоўнена хваробамі, няшчаснымі выпадкамі і вострымі адчуваннямі, што і персанажа'. Мадальнае слова *no doubt* рэпрэзентуе верагоднасць, заснаваную на веры, у другой частцы складанага сказа з рознымі відамі сувязі (падпарадкавальнай і злучальнай). Агульная верагоднасць сказа зніжаецца за кошт выкарыстання маркёра меркавання *seemingly* у яго апошняй частцы. Камбінацыя [вера] + [меркаванне] робіць сказ менш катэгарычным: эксплікатар веры надае пункту гледжання адрасанта безальтэрнатыўнасць, што абгрунтоўваецца часткай складаназлучанага сказа з верагоднасцю, заснаванай на меркаванні. Аднак у дадзеным выпадку вера абгрунтоўваецца не веданнем, а меркаваннем, што адначасова зніжае і верагоднасць усяго сказа, і катэгарычнасць погляду адрасанта.

Дзве апошнія камбінацыі тыпаў верагоднасці рэалізуюцца толькі ў англійскіх публіцыстычных рэцэнзіях, што тлумачыцца большым імкненнем англамоўных рэцэнзентаў да зніжэння катэгарычнасці ацэначных характарыстык.

Самая частотная камбінацыя тыпаў верагоднасці ў беларускіх і англійскіх складаных сказах – [меркаванне] + [веданне] (53 % і 40 % адпаведна), што абумоўлена жаданнем рэцэнзентаў абараніць уласны пункт гледжання, даказаць яго адпаведнасць стану спраў у рэчаіснасці. Пункт гледжання адрасанта эксплікуецца часткай складанага сказа з маркёрамі меркавання, верагоднасць якога павышаецца за кошт другой часткі, у якой увасабляецца веданне, што дае адрасанту аб'ектыўныя падставы для пераканання адрасата ў адпаведнасці зместу сказа рэчаіснасці. Другое месца па частотнасці ў беларускіх рэцэнзіях займае камбінацыя [веданне] + [меркаванне] (30 %), у англійскіх – [веданне] + [вера] (24 %). Гэта абумоўлена тым, што для беларускамоўных рэцэнзентаў больш характэрным з'яўляецца абгрунтаванне часткі сказа з веданнем уласным дапушчэннем, што дае магчымасць адрасату сфармуляваць свой пункт гледжання або пагадзіцца з дапушчэннем адрасанта. У англійскіх рэцэнзіях камбінацыя [веданне] + [вера] акцэнтуюе імкненне адрасанта дадаць аб'ектыўнасці той частцы сказа, у якой рэпрэзентавана вера, што пазбаўляе адрасата магчымасці сфармуляваць уласны погляд на прадмет маўлення.

З пункту гледжання верагоднасці большая колькасць складаных сказаў у рэцэнзіях на дзвюх мовах з’яўляюцца ісцінаснымі, у якіх рэалізаваны адзін тып верагоднасці – [веданне] + [веданне], што абумоўлена тэндэнцыяй беларускамоўных і англамоўных рэцэнзентаў да сапраўднай ацэнкі прадмета рэцэнзіі, якая адпавядае стану спраў у рэчаіснасці, да праўдзівага адлюстравання падзей і ўласных пачуццяў, выкліканых рэцэнзуемай кнігай. Выкарыстанне імавернасных складаных сказаў з рознымі камбінацыямі тыпаў верагоднасці ў дзвюх мовах накіравана на зніжэнне катэгарычнасці ацэначных характарыстык, на прадастаўленне магчымасці адрасату сфармуляваць уласны погляд на рэцэнзуемую кнігу ці пагадзіцца з пунктам гледжання рэцэнзента. Складаныя сказы з камбінацыямі [веданне] + [вера], [веданне] + [меркаванне], [вера] + [веданне], [меркаванне] + [веданне] з’яўляюцца імавернаснымі, аднак за кошт наяўнасці частак з веданнем іх верагоднасць павышаецца, так як імавернасць – шлях да верагоднасці [2, с. 22].

У выніку параўнальнага аналізу складаных сказаў з пункту гледжання іх верагоднаснага патэнцыялу можна зрабіць наступныя высновы: катэгорыя верагоднасці ўвасабляецца ў кожнай частцы складанага сказа; верагоднасць складанага сказа залежыць ад тыпаў верагоднасці яго састаўных частак; пераважная большасць складаных сказаў у дзвюх мовах з’яўляюцца ісцінаснымі, што тлумачыцца імкненнем рэцэнзентаў да праўдзівага адлюстравання стану спраў у цяперашнім ці прошлым часе; большасць імавернасных складаных сказаў утрымліваюць камбінацыі [веданне] + [вера] / [меркаванне], якія выкарыстоўваюцца для адлюстравання адрасантам магчымай адпаведнасці зместу сказа стану спраў у цяперашнім, прошлым ці будучым часе. У складаных сказах дзвюх моў [меркаванне] + [веданне] – самая частотная камбінацыя, што сведчыць аб выкарыстанні ідэнтычных сродкаў беларускімі і англійскімі рэцэнзентамі, каб надаць сказам аб’ектыўныя падставы для павышэння іх верагоднасці. Разыходжанні заключаюцца ў камбінацыях, займаючых другое месца па рэкурэнтнасці ў дзвюх мовах: [веданне] + [меркаванне] (беларуская), [веданне] + [вера] (англійская). Гэта абумоўлена тым, што для беларускамоўных рэцэнзентаў больш рэлевантным з’яўляецца ініцыяваць узнікненне самастойнага ўражання ў адрасата аб рэцэнзуемай кнізе, для англамоўных – зацвердзіць свой погляд, пераканаць у адзіна магчымым варыянце развіцця падзей.

ЛІТАРАТУРА

1. Иофик, Л. Л. Хрестоматия по теоретической грамматике английского языка / Л. Л. Иофик, Л. П. Чахоян. – Л. : Просвещение, 1972. – 216 с.
2. Соловей, А. А. Логико-семантические и прагматические характеристики лингвистической достоверности (на материале белорусских и английских научных рецензий) / А. А. Соловей // Вестник МГЛУ. Сер. 1, Филология. – 2019. – № 5 (102). – С. 21–28.